

ПЕРЕДМОВА

Коли, дванадцять років тому, я розпочинала свій професійний шлях як корекційний педагог, діагноз «аутизм» майже нічого не казав пересічному громадянину. Більшість людей не знали, що бувають діти, які не розмовляють та не мають базових побутових навичок, і не стикалися з такими дітьми.

Зовсім випадково потрапивши у заклад для дітей та молоді з вадами розвитку, я була пригнічена станом вже дорослих людей з ментальною інвалідністю та відсутністю ефективної корекційної роботи. На щастя, тоді вже був інтернет, тож розпочала пошук шляхів, аби щось змінити. Так я знайшла АВА (Applied Behavior Analysis) — Прикладний Аналіз Поведінки та ще книгу Ромени Августової «Говори! Ти це можеш!».

Але, на мій превеликий жаль, з'ясувалося, що жодне навчання та жодна книга не дають відповіді на питання, з чого починати та як діяти, якщо дитина тебе не чує і на тебе не реагує. Як з повної відсутності мовлення прийти до повноцінного діалогу? Як від шаблонів дійти до самостійного продуктивного мислення?

Перериваючи стоси літератури та рухаючись фактично навпомацки мені вдалося інтуїтивно віднайти послідовність та методи формування навичок, що дозволяють виводити дітей на рівень вікової норми та максимально розкривати потенціал кожної дитини. Разом зі спеціалістами, що працювали зі мною в команді в різні часи, ми вдосконалювали наші підходи та методики, долаючи все нові виклики. Ми брали у роботу дітей, від яких відмовлялися всі через складні поведінкові проблеми та важкий психологічний стан.

Так, хлопчику Іванку було вісім років на момент нашої першої зустрічі. Він не мав жодних навичок соціально прийнятної поведінки: не реагував на ім'я, не зважав на інструкції, перебував у памперсах і постійно кричав. Хлопчика не приймав ніхто і ніде. Роботу ми починали з індивідуальних занять, лежачи на підлозі, і більшість часу Іван кричав. Це був довгий і надважкий шлях. Але за два роки він пішов до спеціалізованого навчального закладу зі сформованою навчальною поведінкою, імітацією (вмінням повторювати на прохання), вмінням працювати у групі та виконувати прості інструкції і т. ін. Зрозуміло, це не був рівень вікової норми, але це було вже зовсім інше життя і для дитини, і для її родини.

Семирічного Олексія нам привезли після купи реабілітаційних центрів саме тоді, коли батьки не знали, куди звернутися ще, бо здавалося, що все вже випробували. Хлопчик не розмовляв, бив себе і всіх навколо, кричав та відмовлявся від співпраці. Через місяць дитина повернулася додому зі стійкою навчальною поведінкою, навичкою роботи в групі та першими самостійно вимовленими словами. Хоча маму всі спеціалісти переконували, що мовлення вже не буде.

Таких історій у мене багато. Не всі вже й пам'ятаю. Але в якийсь момент стало зрозуміло, що результати, які ми отримуємо на даний історичний момент, фактично безпрецедентні. Принаймні в тому, що ми ці результати отримуємо не точково, а систематично.

Чому і як так виходить, теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження методів та підходів, які використовуємо у своїй роботі, я певною мірою відобразила у своїй дисертації, яку писала довгих вісім років та захистила у 2021 році і яка лягла в основу цієї книги.

Всі експерименти, результати експериментів, а також ілюстративні історії з практики реальні, імена дітей та спеціалістів змінені з етичних міркувань.

На сьогодні, коли нам пропонують приймати чужі, не надто ефективні зарубіжні методи роботи з дітьми з ООП, конче необхідно оприлюднювати та відстоювати здобутки української корекційної педагогіки.

Вони у нас є, вони обґрунтовані, доведені і заслуговують на увагу.

Добре буде, якщо наші здобутки стануть у нагоді батькам і спеціалістам.

ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ. ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Насправді протягом останніх 10–15 років проблема порушень розвитку дітей перестала бути сферою специфічних професійних інтересів окремих фахівців. Сьогодні з даною проблемою щороку стикається все більше родин. Діагнози «аутизм», «розлад аутистичного спектру», «розлад дефіциту уваги та гіперактивність» і т. д. вже знайомі майже кожному. Що об'єднує ці всі діагнози (а ще сюди ж можна додати: «сенсомоторна алалія», «загальне недорозвинення мовлення» і т. д. — часто одна і та сама дитина має кілька діагнозів від різних спеціалістів)?

Зазвичай такі діти мають одну спільну особливість: вони категорично відмовляються від комунікативної взаємодії. І саме ця відмова ускладнює або унеможлиблює будь-які спроби цілеспрямованого навчання.

Інакше кажучи: дитина не реагує на прохання, гостро сприймає заборони, за допомогою істерик або іншої неприйнятної поведінки маніпулює оточуючими (передусім — батьками). Але зазвичай близьких турбує не стільки поведінка, скільки наявні при цьому всьому затримки розвитку мовлення, відсутність побутових навичок і т. д. І мало хто пов'язує причину — відсутність комунікативної взаємодії — з наслідками — всіма іншими затримками.

Протягом 2013–2019 років на базі корекційного центру в Києві нами було проведене дослідження з метою виявити основні чинники, які впливають на успішність психолого-педагогічної корекції порушень спілкування у дітей, результати якого викладені у моїй кандидатській дисертації. Ми об'єднали всіх дітей з подібними порушеннями в окрему категорію: діти з порушеннями спілкування. Адже діагноз тут взагалі ні до чого. В своїй роботі ми ніколи не просили і жодного разу не спиралися на діагноз: виключно на наявні навички та зону найближчого розвитку.

Комунікацію та здатність до неї можна визначити як засіб формування людської особистості, адже лише в процесі взаємодії з іншими людьми відбувається соціалізація індивіда та розвиток його здібностей. Комунікація є органічною духовною потребою людини, ізоляція від суспільства призводить до важких психічних травм. Навіть саме існування будь-яких людських спільнот — від малих груп до держав — можливе лише за наявності такого феномену, як комунікація.

Порушення спілкування у дітей проявляється у відсутності здатності до комунікативної взаємодії, а саме в неготовності дитини взаємодіяти соціально прийнятним чином із членами своєї родини й оточенням. Батьки таких дітей скаржаться, що діти не реагують на звертання, не розуміють прохань, не сприймають заборони, відмовляються виконувати на прохання найпростіші речі, які радо виконують із власної ініціативи. З такими дітьми батьки не можуть піти на прогулянку, у магазин, на дитячий майданчик — адже дитина не дотримується правил поведінки в соціумі, нескінченно створює конфліктні ситуації, чим провокує ізоляцію такої родини. Діти з порушеннями спілкування часто змушені навчатися індивідуально чи дистанційно через проблеми з інтегруванням у колектив, що додатково поглиблює ізоляцію дитини й родини.

Найчастіше подібні порушення спілкування розглядаються виключно як один із проявів аутизму (розладу

аутистичного спектру, дефіциту уваги і т. д.), саме як його наслідок, симптом, який має коригуватися медикаментозно або має з часом зменшитися під впливом тих чи інших корекційних заходів.

На сьогодні існує доволі велика кількість теорій щодо причин аутизму і подібних порушень:

- теорія центрального зв'язку (central coherence) (У. Фріт) причиною порушень спілкування вважає специфічний первинний когнітивний дефіцит, який характеризується дефектами універсальної здатності людини зводити розрізнену інформацію в єдину картину в процесі переробки інформації, внаслідок чого відбувається збій у когнітивному аспекті соціальної комунікації з нездатністю активно досліджувати й осмислювати навколишній світ, використовувати минулий досвід і діяти цілеспрямовано та довільно. На цій теорії побудована специфічна корекційна програма TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communicated handicapped Children — лікування та навчання дітей з аутизмом і зв'язаними з ним порушеннями комунікації) (Е. Шоплер, Дж. Месібов). Вважається, що в основі поведінкових труднощів дітей з аутизмом лежить їхня нездатність зв'язати окремі елементи середовища в єдину картину світу, результатом чого є непередбачуваність для дитини подій, які відбуваються з нею, і, як наслідок, відчуття страху та постійної тривоги. Корекційна робота в TEACCH-програмі спрямована на допомогу дитині в структуруванні інформації: детально, наочну організацію просторових та часових параметрів середовища. Вважається, що візуально представлена у вигляді розкладу послідовність дій зменшує невизначеність і пов'язану з нею тривожність дитини. Передбачається, що в результаті навчання дитина повинна дотримуватися свого розкладу самостійно. Велика увага при цьому приділяється створенню системи зовнішніх зорових опор;